

jaar der oprichting, t.e.m. 1941 f 185 mln, die in de gouvernementskas werden gestort.¹

Wij vermelden dan verder dat in 1908, kort nadat gouverneur-generaal van Heutsz de stoot had gegeven tot de oprichting van *dessa*-scholen, onder voorzitterschap van Hazeu, de al genoemde Adviseur voor inlandse zaken, een Commissie voor de Volkslectuur werd ingesteld die inheemse legenden en verhalen ging verzamelen, ze op landskosten drukte en de boekjes via de *dessa*-hoofden gratis liet verspreiden. Dat systeem werd spoedig verlaten om plaats te maken voor volksbibliotheken die aan de tweede klas-scholen werden toegevoegd. Later ging het onder de commissie werkende Bureau voor de Volkslectuur er op Java toe over, in het Maleis en Javaans tijdschriften uit te geven alsmede een geïllustreerde Volksalmanak en diverse handleidingen voor lagere inheemse bestuursambtenaren; ook reden er op Java helgroen gelakte auto's van het bureau rond die allerlei ontspannings- en voorlichtingslectuur tegen zeer lage prijs ten verkoop aanboden – Welter, minister van koloniën in het eerste ministerie-Colijn, lichtte begin '26 koningin Wilhelmina in dat van de

¹ Het valt niet te ontkennen dat het gouvernement met de oprichting van de Gouvernementspandhuisdienst voorkwam dat diegenen die, door armoede gedreven, tijdelijk eigendommen wilden belenen, exorbitante rentebedragen aan particulieren moesten betalen – anderzijds is het óók een feit dat het gouvernement op zijn wijze van die armoede profiteerde.

Een vergelijking met de Opiumregie ligt voor de hand.

Er werd in Indië al in de tijd van de Compagnie veel opium gebruikt – de Compagnie had op Java het monopolie van de invoer, het recht van verkoop werd vaak aan Chinezen verpacht. Dat laatste gebeurde ook in de negentiende eeuw. Bij wijze van proef werd toen in 1894 de Opiumregie op Madoera ingevoerd; de daar verkochte opium was het product van een kleine fabriek in de buurt van Batavia. Tien jaar later (de proef was geslaagd) werd de regie tot heel Indië uitgebreid en verrees elders bij Batavia een grote fabriek. De regie bleek voor het gouvernement zeer profijtelijk te zijn. Zo waren in 1916 de kosten van de opiumproductie en -distributie f 7 mln en boekte de regie in dat jaar f 35 mln aan ontvangsten. Onderzoek in de begrotingsstukken over de periode 1904–1940 heeft het waarschijnlijk gemaakt dat het gouvernement in totaal f 456 mln winst heeft gemaakt op de Opiumregie (en f 163 mln op de Zoutregie).

Billijkheidshalve wijzen wij er daarbij op dat regeringen in het algemeen inkomsten plegen te trekken uit het verbruik van genotmiddelen – men denke bijvoorbeeld aan de Nederlandse tabaks- en alcoholaccijnzen.

Wat de Opiumregie betreft, voegen wij toe dat het gouvernement krachtens internationale overeenkomsten verplicht was, het opiumgebruik te bestrijden. De opiumsmokkel moest dus worden tegengegaan, hetgeen in het uitgestrekte eilandrijk geen simpele zaak was. Het aantal bij het gouvernement bekende opiumgebruikers liep van ruim honderdtachtigduizend in 1931 terug tot zeven-en-zeventigduizend in 1940.